

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ЩОДО ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

У статті розглядається поняття фінансової стійкості Пенсійного фонду України як комплексне явище. Визначено основні сутнісні характеристики та показники фінансової стійкості Пенсійного фонду України.

The concept of financial firmness of pension fund of Ukraine as complex phenomenon is examined in the article. Basic descriptions and indexes of financial firmness of pension fund of Ukraine are determined.

ВСТУП

Важко переоцінити роль пенсійного страхування в державі. З одного боку, стан та ефективність пенсійної системи виступає індикатором соціального стану та розвитку суспільства, а Пенсійний фонд України є носієм державної політики одного з основних видів соціального страхування; з іншого — фінанси пенсійного страхування є складовою частиною фінансового механізму держави, й, відповідно, пенсійна система є регулятором формування та перерозподілу значної частки фінансових ресурсів держави. Так, обсяг надходжень до Пенсійного фонду України з усіх законодавчо визначених джерел фінансування у 2011 році склав 15% ВВП. І, якщо говорити про розвиток та удосконалення пенсійного страхування в Україні, то такі ресурси мають потужний інвестиційний потенціал.

Однак, пенсійна система України стикається із рядом проблем, серед яких найбільш вагомими вважаються демографічні (фактично сьогодні кожен працюючий, що сплачує внески до Пенсійного фонду України, утримує одного пенсіонера) та макроекономічні (із підвищенням рівня безробіття, скороченням заробітної плати працівників зменшується фонд оплати праці, а, отже, і обсяг внесків). Крім того, існують і інші проблеми, серед яких недостатньо розвинений фінансовий ринок, відсутність фінансових інструментів для здійснення накопичень, недовіра населення до пенсійних фондів, приховування доходів та ухилення від сплати внесків.

Ці та інші актуальні проблеми пенсійного забезпечення активно розглядаються у науковій літературі. Але, на нашу думку, на даному етапі економічного розвитку вимагає дослідження таке поняття, як фінансова стійкість Пенсійного фонду України. Адже, багато науковців сьогодні звертаються до аналізу діяльності Фонду з позицій його фінансової стійкості, або ж до надання оцінки фінансової стійкості Фонду. Проте визначення даного поняття досі не сформовано, а тлумачення його відбувається залежно від контексту та змісту аналітичних процедур.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є дослідження поняття фінансової стійкості, визначення сутності та основних характеристик фінансової стійкості Пенсійного фонду України, а також методики оцінювання фінансової стійкості Фонду.

РЕЗУЛЬТАТИ

Фінансова стійкість є ключовою характеристикою функціонування установи у змінному середовищі. Стійкість — це здатність об'єкта, системи, виведеної зі

стійкого стану, самостійно повертатися в цей стан [3, с. 1393]. Таке визначення охоплює широке коло суб'єктів стійкості і потребує уточнення в залежності від специфіки аналізованої системи.

Так, при визначенні основних ознак фінансової стійкості у літературі не існує єдиної позиції. Наприклад, А.Ю. Юданов вважає, що ознакою стійкості є стабільність, тобто здатність опинитися в привілейованому, відносно менш уразливому положенні під час криз та здатність їх переборювати [15]. Стабільність та стійкість, з точки зору аналізу фінансової системи, є досить близькими поняттями. Але аналіз з позиції забезпечення стабільності акцентує увагу на здатності до постійного відтворення, а стійкість — це те, що здобувається, змінюється в процесі функціонування. Дослідник також розрізняє два види фінансової стійкості — "пасивну" та "активну" [15, с. 10]. Активна стійкість, на відміну від пасивної, вказує на спроможність компанії не тільки вистояти у кризових умовах, але і не допустити різкого падіння показників своєї діяльності. О.Р. Західна також акцентує увагу на тому, що визначальною рисою фінансово стійкої системи є економічний розвиток [4, с. 172]. Таким чином, якщо говорити про перспективну стійкість, на певних етапах може спостерігатися тимчасове її порушення у короткостроковому періоді, що характеризуватиметься невідповідністю показників зазначеним граничним межах. Запропоновані визначення дають змогу дійти висновку, що фінансова стійкість може бути охарактеризована у якісному та кількісному вимірі — у якісному як експертна оцінка стану функціонування системи, та кількісна — у вигляді комплексу показників (індикаторів) фінансової стійкості. При цьому, багато дослідників дотримуються точки зору, що основним показником фінансової стійкості є платоспроможність. Наприклад, на думку Н. Старостенка, фінансова стійкість бюджету міста — це здатність органів місцевого самоврядування акумулювати обсяг доходів, достатній для покриття їх видатків і забезпечення збалансованості бюджету протягом бюджетного року [12, с. 40].

Б. Карпінський та О. Герасименко вказують на те, що "кожна фінансова система є максимально стійкою за умови дотримання рівноваги між зовнішніми та внутрішніми факторами впливу, що може також зумовлювати її динамічний розвиток" [6, с. 51]. Розглядаючи проблему фінансової стійкості пенсійної системи, іноземні науковці також приділяють увагу аналізу факторів впливу, а саме аналізу ключових ризиків та невизначеностей, що впливають на неї. Така акторська позиція відображена у працях Е. Філіпа Девіса [2] та Н. Барра [1].

Таблиця 1. Основні фактори, що впливають на ефективність солідарної пенсійної системи та кількісні показники їх виміру [14, с.69]

Назва групи факторів	Кількісний показник виміру
Демографічні	демографічне навантаження (співвідношення населення в працездатному віці і непрацездатному)
	тривалість життя / тривалість життя після настання пенсійного віку
	тривалість роботи після настання пенсійного віку
Макроекономічні	рівень безробіття, частка ВВП, що направляється на потреби соціального забезпечення
	масштаби тіньової економіки
	ступінь диференціації громадян за доходами
	коефіцієнт заміщення заробітної плати пенсією
	збалансованість участі роботодавців та працівників у сплаті внесків на потреби загальнообов'язкового державного пенсійного страхування

На думку М.І. Карліна, "головною ланкою і одночасно важелем забезпечення стійкості фінансової системи кожної країни є її державний бюджет як структурний план доходів та видатків держави" [5, с. 321], відповідно важливою умовою забезпечення фінансової стійкості є якісне дотримання усіх стадій бюджетного процесу.

Стійкість фінансової системи визначається як такий її стан, за якого вплив будь-яких шоків (у даному випадку світової фінансової кризи) на фінансову систему (чи на окремі її елементи) не заважає їй забезпечувати ефективний перерозподіл фінансових ресурсів в економіці, функціонування платіжної системи, а також абсорбцію (амортизацію) шоків. Оцінка стійкості фінансової системи — це аналіз можливості фінансової системи забезпечувати врівноважений економічний розвиток в умовах тих чи інших внутрішніх або зовнішніх шоків [8, с.12]. Дане визначення знову ж наголошує на тому, що стійкість є необхідною передумовою протидії як зовнішнім, так і внутрішнім ризикам у випадку настання непередбачуваних та кризових обставин.

Основними етапами процесу функціонування системи оцінки фінансової стійкості та запобігання фінансовим кризам є:

- формування інформаційної бази та системи індикаторів стійкості фінансової системи;
- проведення моніторингу та аналізу стійкості фінансової системи, стрес-тесту;
- формування звіту про стан фінансової системи та вироблення рекомендацій щодо коригування політики з метою посилення стійкості фінансової системи та запобігання фінансовим кризам [8, с. 68].

Інформаційною базою оцінки фінансової стійкості Пенсійного фонду України є множина макроекономічних показників країни, демографічні показники, показники ринку праці, а також балансові показники діяльності Фонду, джерелом яких є бюджет.

Таким чином, на основі сформованої інформаційної бази та системи індикаторів проводиться моніторинг та аналіз стійкості. На цьому етапі необхідно простежити зміни індикаторів, відхилення рівноваги. Слід зазначити, що на даному етапі не визначено граничних значень вказаних показників, що ускладнює оцінку фінансової стійкості. Такі обмеження повинні також систематично переглядатися.

Наступний етап — стрес-тестування. Він передбачає аналіз впливу на зазначені індикатори зовнішніх факторів. На цьому етапі необхідно визначити основні ризики та шоки (або невизначеності) та виявити їх кількісний вплив на діяльність ПФУ. У ході стрес-тестування доцільно застосовувати як простий аналіз, такий як розрахунок абсолютних та відносних відхилень

показників, так і визначення кореляційних зв'язків, побудова ліній тренду, застосування економіко-математичного моделювання.

Вважаємо за доцільне розглядати демографічні, фінансові, політичні, інституційні, системні, макроекономічні ризики, адміністративно-законодавчі та ризик ринкової нерівноваги, що впливають на діяльність Пенсійного фонду України [7]. За своєю сутністю ризиком є певна небезпека, невизначеність, яка може бути оцінена кількісно. Демографічна ситуація, макроекономічні показники, а також основні показники, від яких безпосередньо залежить обсяг надходжень та видатків Пенсійного фонду, є прогнозованими та передбачуваними із урахуванням поточної динаміки, у той час як політичні ризики, адміністративно-законодавчі та системні носять стихійний характер, їх прогнозування ускладнене. З метою нівелювання ризиків у світовій практиці поєднують різні пенсійні схеми.

Таким чином, ми пропонуємо визначити наступні ключові умови та складові забезпечення фінансової стійкості Пенсійного фонду України:

- здатність у довгостроковій перспективі виконувати взяті на себе зобов'язання, а отже платоспроможність;
- дотримання принципу максимальної ефективності при формуванні бюджетної політики Фонду;
- підтримка показників своєї діяльності у визначених межах у випадку змін зовнішнього середовища або настання кризових умов;
- якісне дотримання усіх стадій бюджетного процесу Пенсійного фонду України;
- наявність фінансових ресурсів для розвитку.

Розглянемо їх детальніше.

Платоспроможність Пенсійного фонду України забезпечується шляхом формування достатнього обсягу надходжень для покриття видатків бюджету. Кількісно характеристика платоспроможності може бути здійснена на основі аналізу фінансових потоків (зокрема достатності власних надходжень) і, як результату, обсягу дефіциту (профіциту) Фонду. Однак, платоспроможність також повинна включати і якісний компонент — а саме виконання Фондом своїх функцій вчасно та у повному обсязі.

Ефективність традиційно розглядається безпосередньо як показник (відносний), або ж сукупність показників, які характеризують певний процес. У даному випадку слід розглядати ефективність фінансового механізму пенсійного страхування (вибір таких форм, методів і важелів управління, що забезпечать максимальну ефективну діяльність). Так, ефективне використання коштів визначено одним із принципів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування [10, ст. 7]. До факторів, що мають безпосередній вплив на ефективність солідарного пенсійного страхування, відносять макроекономічні та демографічні (табл. 1).

Поняття ефективності пов'язане із співставленням отриманого результату (ефекту) до витрат, що його забезпечують. Відповідно, найбільш ефективним буде мінімізація витрат для досягнення поставленої мети, або ж максимізація результату при визначених витратах.

На необхідності ефективного управління наголошує В.С. Толуб'як. Автор зазначає, що функціонування розподільчої системи багато у чому залежить від ефективності державного управління (адміністративного примусу), зважаючи на те, що зростання рівня "тінізації" економіки, масова несплата страхових внесків на обов'язкові платежі до бюджету негативно впливають на стійкість розподільчої системи [13, с. 41].

Для оцінки ефективності пенсійного страхування А. Солов'єв пропонує застосовувати три економічних критерії, побудованих на реалізації страхових принципів пенсійної системи:

1) коефіцієнт заміщення трудової пенсії, що відображає розвиток пенсійної системи;

2) рівень життя пенсіонерів, що визначається як співвідношення пенсії з прожитковим мінімумом;

3) фінансова стійкість пенсійної системи [11, с. 59].

Таким чином, ефективність і фінансова стійкість є взаємопов'язаними та взаємообумовленими поняттями.

Якщо говорити про результуючі показники діяльності Пенсійного фонду України, то традиційно розглядаються основні показники бюджету. Однак, методикою оцінки фінансової стійкості Пенсійного фонду України як складової фінансової системи держави, передбачено ряд індикаторів фінансової стійкості, що відображають взаємозв'язок діяльності Фонду із валовим внутрішнім продуктом країни, а також його фінансову самостійність (табл. 2).

Бюджетний процес є регламентованою законодавством діяльністю, пов'язаною зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему Пенсійного фонду [9, ст. 1 п.3]. Бюджетна система Пенсійного фонду складається з бюджетів головних управлінь Пенсійного фонду в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, які включають бюджети управлінь Пенсійного фонду у районах, містах, та районах у містах, котрі є учасниками бюджетного процесу у Пенсійному фонді України [10, ст. 71].

Сукупність усіх бюджетів, що входять до складу бюджетної системи Пенсійного фонду, складає бюджет Пенсійного фонду, який використовується для аналізу і прогнозування розвитку пенсійної системи. Відповідно, фінансова стійкість Пенсійного фонду України залежить від особливостей формування бюджетів кожної ланки, повноти та своєчасності надходжень, якості контролюю-ревізійної роботи управлінь.

ВИСНОВКИ

Якість, своєчасність, повнота та рівень забезпечення громадян на пенсії залежить від стабільної та ефективної роботи Пенсійного фонду України. Із прискоренням темпу життя, враховуючи глобалізаційні процеси, слід звернути особливу увагу на таку характеристику Пенсійного фонду, як стійкість, що є ключовою характеристикою діяльності установи в умовах змін. Фінансова стійкість є комплексним явищем.

Методика аналізу фінансової стійкості Пенсійного фонду України, створена у 2005 році фахівцями Національного Банку України, потребує розширення та доопрацювання у частині індикаторів фінансової стійкості, визначення алгоритму стрес-тестування, а також граничних меж запропонованих індикаторів.

Також зауважимо, що слід враховувати національні особливості кожної країни, а також циклічність, що властива будь-яким економічним процесам. А тому, процес забезпечення фінансової стійкості Пенсійного фонду України має бути безперервним, важливе місце у цьому процесі займає гнучкість та оперативність управлінських рішень.

Література:

1. Barr Nicholas. Reforming pensions: myths, truths, and policy choices. — International Monetary Fund Working. — 2000. — 57 p.

Таблиця 2. Індикатори фінансової стійкості Пенсійного фонду [8, с. 39]

№	Назва індикатора	Сутність
1	Дефіцит/профіцит Пенсійного фонду відносно ВВП	Оцінює рівень розбалансованості Пенсійного фонду, який може впливати як на стан всієї фінансової системи, так і окремих її елементів
2	Рівень виконання плану по доходах Пенсійного фонду	Оцінює стан наповнення ресурсної бази Пенсійного фонду, можливий вплив на рівень його дефіциту
3	Рівень виконання плану по видатках Пенсійного фонду	Оцінює стан виконання річних зобов'язань Пенсійного фонду, можливий вплив на рівень його дефіциту та короткострокову грошову та цінову стабільність
4	Доходи та видатки Пенсійного фонду у відсотках до ВВП	Характеризує важливість Пенсійного фонду в фінансовій системі та показує рівень перерозподілу фінансових ресурсів через Пенсійний фонд
5	Частка трансфертів із бюджету у доходах Пенсійного фонду	Характеризує рівень залежності Пенсійного фонду від трансфертів з бюджету та рівень покриття власних видатків за рахунок власних ресурсів
6	Борг Пенсійного фонду за залученими кредитами	Характеризує стан платоспроможності Пенсійного фонду
7	Борг підприємств, установ та організацій по платежах до Пенсійного фонду	Характеризує рівень залежності Пенсійного фонду від установ, організацій та рівень покриття власних видатків за рахунок власних ресурсів
8	Заборгованість Пенсійного фонду по пенсіях	Характеризує стан платоспроможності Пенсійного фонду

2. E. Philip. Davis Demographic and pension-system challenges to financial and monetary stability // Prepared for the Austrian Central Bank conference, Vienna, 27—28 May 2004. — Brunel University. — London. — 22 p.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з доп. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. — 1728 с.

4. Західна О.Р. Дослідження стійкості фінансової системи регіонального рівня // Науковий вісник НАТУ України. — 2009. — Вип. 19.6. — С. 170—175.

5. Карлін М.І. Державні фінанси України: навч. посібник. — К.: Знання, 2008.

6. Карпінський Б.А., Герасименко О.В. Формування збалансованості фінансових показників // Фінанси України. — 2004. — № 10. — С. 50—56.

7. Малецька О.О. Оцінка впливу ризиків на фінансову стійкість Пенсійного фонду України // Актуальні проблеми економіки. — 2012. — № 5. — С. 262—268

8. Організаційно-методичні підходи до запровадження в НБУ системи оцінки стійкості фінансової системи: інформаційно-аналітичні матеріали / За ред. В.І. Міщенко, О.І. Кіреєва, М.М. Шаповалової. — К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2005. — 97 с.

9. Постанова правління Пенсійного фонду України від 31.08.2009 № 21-2 "Про затвердження Порядку розроблення, затвердження та виконання бюджету Пенсійного фонду України"

10. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003р. № 1058-IV

11. Соловьев А. Актуарное обеспечение финансовой устойчивости пенсионной системы России // Пенсионные фонды и инвестиции. — 2006. — № 4 (28). — С. 57—62.

12. Старостенко Н. Методичні підходи до оцінки фінансової стійкості бюджету міста / Н. Старостенко // Економіка України. — 2005. — № 9. — С. 39—47.

13. Фінансові механізми пенсійного забезпечення: монографія / В.С. Толуб'як; Нац. акад. держ. управління при Президенті України. — Т.: ТЕРНО-ГРАФ, 2011. — 336 с.

14. Черненко К.П. Вплив демографічних та макроекономічних факторів на ефективність системи пенсійного забезпечення в Україні // Інвестиції: практика та досвід. — Київ, 2011. — № 19. — С. 66—69.

15. Юданов А.Ю. Секреты финансовой устойчивости международных монополий. — М.: Финансы и статистика. — 1991. — 192 с.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2012 р.